

Söndra och härska av Anders Hansson

En gammal sanning säger att för att förstå samtiden måste vi känna till historien. Det moderna Afrikas gränser skapades till största delen på pappret av europeiska diplomater i slutet av 1800-talet. Dessa gränser fick ibland till följd att ett folk, med gemensamt språk och kultur, splittrades mellan flera stater. I andra fall skapades länder som innehöll många olika folk som själva utgjort en stat var för sig.

Man räknar med att antalet statsbildningar före kolonialeran uppgick till minst 10 000. Idag består Afrika av 53 självständiga stater. Att gränserna mellan de afrikanska länderna är onaturliga brukar vara en orsak som framhålls när man förklarar de många större och mindre väpnade konflikter som kontinenten plågas av. Henk Wesseling påpekar i sin bok *Söndra och härska: Uppdelningen av Afrika 1880-1914* (2006) att många gränser i Europa också är onaturliga. Till exempel den mellan Belgien och hans eget hemland Nederländerna. "Det anmärkningsvärda med Afrikas gränser är att de inte har beseglat maktförhållandena i efterskott, utan fastställt dem på förhand", skriver han.

Kungar och kediver

Så sent som 1966 skrev den brittiske historikern Hugh Trevor-Roper att Afrikas historia bestod av "barbariska stammars gagnlösa kringflackande i pittoreska men fullkomligt oviktiga delar av världen". En vanlig uppfattning är att Afrikas historia började när européerna kom dit. Även om man bortser från det uppenbara undantag som forntidens Egypten utgör är detta en felaktig uppfattning. Helt klart är ändå att den europeiska koloniseringen av Afrika utgör ett viktigt kapitel i kontinentens historia.

Henk Wesseling ägnar sig i boken *Söndra och härska* åt en historieforskning som inte riktigt är på modet nu för tiden. Afrika betraktas utifrån, ur ett europeiskt perspektiv, och i de fall som afrikaner spelar en roll i skeendet handlar det om kungar, sultaner, kediver och andra ledare. Henk Wesseling är medveten om allt detta. Han säger i bokens inledning att han beskriver Afrika som ett objekt, men att det finns ett viktigt skäl till detta: "i slutändan var det i Europa som uppdelningen av Afrika avgjordes".

1881 upprättade Frankrike ett protektorat över Tunisien. Fransmännen hade redan 1830 ockuperat Algeriet, som blev en av de få kolonier där européer bosatte sig i någon större utsträckning. Egentligen var det naturligtast att Italien skulle spela den största rollen i Tunisien på grund av närheten mellan den tunisiska kusten och Sicilien. Men det unga enade Italien vägde lätt och även om Frankrike var försvagat efter krigsförlusten mot Bismarcks Tyskland 1870 fick italienarna acceptera fransmännens dominans. Året efter, 1882, ockuperade engelsmännen Egypten och nu kan uppdelningen av Afrikas sägas ha börjat på allvar.

Kolonisation på pappret

Vilka motiv låg bakom kolonialiseringsprocessen? Det vanligaste motivet som brukar framhållas är det ekonomiska. De västerländska industrierna behövde dels råvaror, dels avsättningsmarknader för sina färdiga produkter. Mönstret där afrikanska länder exporterat billiga råvaror och köpt dyra förädlingar har visat sig

ödesdigert många gånger. Inte minst genom att dyrbar jordbruksmark inte har utnyttjats till att odla mat åt befolkningen. Henk Wesseling säger att det inte går att peka ut ekonomiska motiv, som att skydda handel och industri, som det enda motivet för uppdelningen av Afrika. Han pekar på ett antal andra faktorer som finansiella motiv, som att skydda lån och investeringar, politiska motiv, inrikespolitiska överväganden och ideologiska drivkrafter, som "den vite mannens börda".

År 1914 var i princip hela den afrikanska kontinenten uppdelad i europeiska kolonier. Vad detta i första hand innebar var att övriga europeiska stater erkänt ett område som ett protektorat, en koloni, intressesfär eller liknande. Man kan diskutera hur viktig just denna uppdelning av Afrika var. Speciellt med tanke på att själva erövringen av kolonierna i de flesta fall ännu återstod att genomföra. Verkligheten anpassades efter hur den uppritade kartan såg ut och inte tvärtom.

För de afrikaner som levde då påverkade naturligtvis själva erövringen och det därpå följande kolonialstyret dem mycket mer än vad diplomaternas kartritande i Europa gjorde. Men, som Henk Wessling påpekar, kolonialsystemet har gått i graven. Däremot överensstämmer gränserna för de afrikanska staterna ännu med dem som européerna ritade upp för över hundra år sedan. Denna uppdelning "på pappret" ser vi därmed ännu konsekvenserna av idag. Därför finns all anledning att studera hur uppdelningen gick till.

Äventyrarnas era

En vanlig missuppfattning är att de europeiska länderna satte sig ner vid förhandlingsbordet på Berlinkonferensen 1884-85 och delade upp Afrika mellan sig. I själva verket var den viktigaste punkten på dagordningen vilka regler som skulle gälla för nya ockupationer längs den afrikanska kusten. Man kan förenklat säga att koloniseringen till en början skedde genom individuella initiativ av upptäcksresanden och affärsmän som Henry Morton Stanley, Savorgnan de Brazza och Cecil Rhodes. Det viktiga för de europeiska regeringarna var inte att utöva effektiv kontroll över ett område, utan att få de fördrag man slöt med lokala ledare godkända av övriga europeiska stater.

Det var inte ens alltid som regering och parlament var intresserade av de fördrag som en företagssam undersåte slutit. Framför allt England var länge ganska ointresserat av nya besittningar. Gärna inflytande, men regelrätta kolonier kostade skattepengar och var mest till besvär. Det var ofta först när andra länder hotade engelsmännens intressen som man valde att ta kontroll över ett område. Eller när något verkligen ansågs vara värt att strida för. Det kunde till exempel gälla kontrollen över Nilen, en fråga som ansågs så viktig att den nästan ledde till krig mot Frankrike. Krig blev det verkligen i Sydafrika mot de vita nybyggarrepublikerna Transvaal och Oranjefristaten där man upptäckt såväl diamanter som guld.

Annars var uppdelningen av Afrika en relativt fredlig historia. Åtminstone de europeiska länder emellan. Annat var det naturligtvis i förhållandet mellan koloniserarna och de underkuvade afrikanerna. Men det var bara undantagsvis som motståndet ledde till storskaliga krig. Därtill var den europeiska militära överlägsenheten alltför stor. Henk Wesseling påpekar dock att något som verkligen kan kallas fred egentligen aldrig rådde under hela kolonialtiden. Han

anser att erövringen av Afrika egentligen aldrig fullbordades "eftersom motståndet övergick i revolter, uppror och andra former av protester".

Personporträtt

Man kan ha synpunkter på perspektivet som Henk Wesseling valt. Men som vi redan varit inne på är han medveten om vilken historia han är ute efter att berätta. Ämnet är omfattande och kan sträckas ut i olika riktningar nästan hur långt som helst. Det avsnitt ur den afrikanska historien som Hans Wesseling skurit ut åt sig gör han så vitt jag kan bedöma rättvisa åt. Genom korta biografier ger han också ett ansikte åt de personer som för de flesta av oss bara är ett namn och knappt det. Som exempelvis ovan nämnde Brazza som ännu idag delvis får ge namn åt ett helt land, nämligen Kongo-Brazzaville.

Det räcker självklart inte att läsa *Söndra och härska* för att man ska förstå det som sker i dagens Afrika. Om man nu ens ska påstå att det går att helt och hållet förstå. Kanske ska man akta sig för att generalisera allt för mycket och hålla i minnet att Afrika är nästan tre gånger så stort som Europa. Med sin bok bidrar Henk Wesseling åtminstone med en viktig bit i detta stora och spännande pussel.